

УСТАВНІ ДЗВОНІННЯ¹

Богослужбна функція дзвонів і дзвонінь в Українській Церкві та православному богослуженні описана й опрацьована в багатьох джерелах, матеріалах і дослідженнях. Найбільш повними з доступних нам праць є публікації відомого російського літургіста Константина Нікольського². Зокрема, про це йдеться в окремому розділі *Про дзвони й дзвоніння* його праці *Пособие к изучению устава богослужения православной церкви*³. Розділ написано на основі вивчення історії використання дзвонів – із церковних уставів, літургійних книг, літописів тощо. Докладний опис бил, клепал і дзвонів у християнському богослуженні та їхнє призначення знаходимо в популярній праці Серафима Слобідського⁴; видавничий відділ Української Православної Церкви (Київського Патріархату) видав нещодавно переклад цієї праці, в якій є розділ *Про дзвони і православне дзвоніння*⁵. Хоч автор опирається головним чином на практику й, зокрема, згадану працю К. Нікольського, часом він усе ж відзначає українські звичаї: наприклад, *по обычаю киевскому и всей Малороссии*⁶. На противагу К. Нікольському, С. Слобідський, згадуючи про використання в катедральних соборах і великих монастирях п'яти й більше різних за розмірами дзвонів, орієнтується переважно на парафіяльні церкви, де їх було два-три. Тому, з урахуванням цього, у своєму викладі про функціональне призначення дзвонінь він повертає увагу до творення дводзвону, тридзвону, передзвону, дзвонінь на Всеношній і Літургії з використанням декількох дзвонів.

Узагальнюючи питання пастирської практики, зокрема й щодо дзвонінь, 1903 року в Києві з'явилося перше видання *Настольной книги священника*⁷. Цей довідник укладений редакцією журналу *Руководство для сельских пастырей* за матеріалами власних публікацій з доданням відомостей, запозичених із православної періодичної преси. У підрозділі *Порядок дзвонінь* привертається увага до чіткої регламентації їхньої тривалості.

Пояснюючи виклад Типікона, Михайло Скабалланович⁸ звертається до джерел церковної історії, зокрема старих уставів, давніх традицій, прослідковує форми застосування бил, клепал і дзвонів; докладно описує сенс благовісту, його історію та характер, види, час і порядок використання на Всеношній, дзвоніння на Утрени й на *Достойно* тощо⁹.

Про дзвони в УГКЦ Євген Гузар писав, що тільки два дні на рік – у Великі п'ятницю й Велику суботу не дзвонять на *знак туги й смутку з причини страстей і смерті Ісуса Христа*¹⁰. У Типику о. Ісидора Дольницького¹¹, посібниках о. Юліяна Катрія¹², о. Леоніда Лужницького (1869–1951)¹³ й інших також йдеться про особливості використання бил, клепал і дзвонів у Страсний тиждень і на Воскресіння.

У *Поясненні богослужень* о. Родіона Головацького нема указівки щодо застосовування цих музично-літургійних інструментів, хоч автор ретельно прослідковує історію впровадження і використання тих чи

¹ Див. докладніше: Б. Кіндратюк. Дзвони і дзвоніння в церковному богослуженні // *Καλοφωνία: Наук. зб. з істор. церков. монодії та гимнографії*, чис. 3. Львів: Вид-во Українського Католицького Університету 2006, с. 52–61; Б. Кіндратюк. Дзвони і дзвоніння в церковному богослуженні // *Науковий вісник Івано-Франківської теологічної академії «Добрий пастир»*: зб. наук. праць. Івано-Франківськ: Вид-во Івано-Франківської теологічної академії 2007, № 1, с. 238–248.

² Константин Тимофійович Нікольський (1824–1910) – протоієрей, літургіст, магістр Петербурзької духовної академії, доктор церковної історії. Був членом навчальної ради при Св. Синоді. Головною його працею є «Пособие к изучению устава богослужения православной церкви» (Санкт-Петербург 1862); ще до 1910 р. працю було перевидано сім разів, і нині її часто перевидають репринтом.

³ К. Никольский. О колоколах и звоне // *Пособие к изучению устава богослужения православной церкви*. Санкт-Петербург 1900, с. 30–43.

⁴ С. Слободской. Закон Божий для семьи и школы, изд. 4-те, репринт. Нью-Йорк 1987, с. 699–711.

⁵ С. Слобідський. Закон Божий: Підручник для сім'ї та школи, вид. 3-тє. Київ 2003, с. 631–641.

⁶ С. Слободской. Законъ Божій, с. 706.

⁷ Репринтне видання: Настольная книга священника. Разрешение недоуменных вопросов из пастырской практики. Москва 1999.

⁸ М. Скабалланович – професор Київської духовної академії.

⁹ М. Скабалланович. Толковый Типикон: Объяснительное изложение типикона с историческим введением, вып. I–III. Киев 1910–1915 (репр. вид.: Москва 1995).

¹⁰ Літургіка греко-католицької Церкви. Уложив о. Євген Гузар. Львів 1910, с. 53.

¹¹ Типик Української Католицької Церкви: Переклад з церковнослов'янської / Укладений о. Ісидором Дольницьким. Рим 1992. І. Дольницький (1830–1924) – духівник і професор греко-католицької духовної семінарії у Львові.

¹² Ю. Катрій. Пізнай свій обряд: Літургійний рік Української Католицької Церкви. Нью-Йорк 1976.

¹³ Л. Лужницький. Літургіка греко-католицької Церкви. У 2-х част. Львів 1922.

інших піснеспівів, молитов у богослужбових відправах¹⁴. На відміну від згаданих праць, у Літургії о. проф. Леоніда Лужницького чітко вказано на ті місця, де використовуються дзвоніння, а інколи зазначається кількість ударів дзвона. Проте тут відсутні настанови, які саме дзвони та дзвоніння слід застосовувати¹⁵. Дбав про уставне використання дзвонів і дзвінків при розповсюдженні візантійсько-слов'янського типу чернецтва й відтворенні в греко-католицькому монашестві студитсько-східного характеру Андрей Шептицький¹⁶.

Розтлумачення звичаю знаходимо в о. Юліана Катрія: «Воскресні торжества починаються обходом довкола церкви в супроводі дзвонів. [...] Св. Літургія в день Пасхи служить дуже врочисто. Св. Євангелії того дня говорять про Христове Божество, бо якраз Христове Воскресіння є найкращим доказом його Божества [...]. По кожному стиху Євангелія буває дзвонення на дзвіниці, що є символом оголошення Христового благовістя всьому створінню. [...] У часі св. Пасхи, а подекуди і впродовж цілого Світлого Тижня, буває цілоденне дзвонення на знак перемоги Іс. Христа над смертю і над адом»¹⁷.

У церковних уставах і богослужбових книгах дзвони називаються по-різному: било, клепало, кампан, тяжкая, звони. Деякі з цих назв збереглися від часу, коли дзвони ще не були введені в користування християнською Церквою та вірних скликали на богослуження, ударяючи молотом або палицею об дерев'яну дошку чи металевий брусок; уживали також кам'яні клепала. У Типіконах ці знаряддя називають *било*, *клепало*, *дерево* чи просто *великоє*. І хоча з часом з'явилися дзвони, у церковних уставах їх і надалі називають по-старому.

Власне дзвони в Типіконі мають такі найменування: 1) *кампан* (лат. *campana* – поле; як для того, хто бажає мандрувати, воно не є перешкодою, так і дзвоніння без перепон розносяться повсюди¹⁸, інша версія – від назви римської провінції Кампанья, де з тамтешньої доброї міді відливали дзвони¹⁹; 2) *тяжкоє* (βαρέα) – від важких, сильних звуків дзвонів²⁰; 3) *дзвони* – від їхньої звучності; 4) інколи їх іменують словом *язичний*.

Як правило, при храмах є декілька дзвонів, які різняться між собою величиною та силою звучання. Відповідно до призначення, у багатьох церквах розрізняють дзвони празничний, воскресний, поліелейний, простодневний (або будний), п'ятий дзвін (або малий); у сучасних виданнях їх називають святковий, недільний, поліелейний, буденний²¹. При цьому буває декілька маленьких (задзвінних) дзвонів різних розмірів. Часом дзвони мають імена того чи іншого святого, які отримали під час хрещення.

Для вислову радості, суму й торжества виникли різні форми дзвоніння, і кожне з них має свою назву та значення (святкове, буденне, великопісне, заупокійне). Серед дзвоніння розрізняють два основні види: *благовіст* і власне *дзвоніння*, коли вдаряють у два й більше дзвонів одночасно або поперемінно.

Благовіст – це таке дзвоніння, при якому помірно вдаряють в один великий дзвін або в декілька, але не в усі разом, а по чергові в кожен окремо²². Спершу звучать три повільних протяжних удари, аж поки не перестане звучати дзвін, а опісля лунають помірні удари. Коли дзвони дуже великі, то такі помірні удари

¹⁴ Р. Головацький. Пояснення богослужень, 2-ге вид. Львів 1998.

¹⁵ Див.: Л. Лужницький // *Літургіка греко-католицької Церкви*.

¹⁶ Типікони. Т.1 / Редкол.: ерм. Венедикт та ін. Львів 2007, с. 134; Лист-звернення Митрополита Андрея Шептицького до монахів Студитів Унівської Лаври // *Типікони*. Т.1 / Редкол.: ерм. Венедикт та інші. Львів 2007, с. 135.

¹⁷ о. Ю. Катрій. Наша християнська традиція. Нью-Йорк – Рим 1988, с. 158.

¹⁸ П. Казанский. О призыве к богослужению в Восточной Церкви // *Труды Первого археологического съезда в Москве*, т.1. Москва 1871, с. 305.

¹⁹ К. Никольский. *О колоколах и звоне*, с. 32–33. Ідеться, мабуть, про Європу, оскільки перші дзвони виготовляли в Азії, звідки вони розповсюдились по всьому світу (Ch. Mahrenholz. *Glocken. Abendland: Mittelalter und Neuzeit // Die Musik in Geschichte und Gegenwart*, т. 5. München 1989, с. 277).

²⁰ Прослідковуючи різні тлумачення слова *тяжкоє*, К. Нікольський пише, що одні розуміють під ним великий кампан (іноді цей термін перекладається і в богослужбових книгах як *великий кампан*). Водночас інші *тяжкоє* вживають і до решти дзвонів. Мабуть, правильною є також думка, що під цим словом розуміють не дзвін, а биття в нього, коли звучать сильні часті удари з однаковими паузами. *Тяжкоє*, як зауважив К. Нікольський, стоїть часто при словах *било* або *дзвін*, хоч воно не узгоджується ні в роді, ні в числі з цими словами. Він слушно ставить питання: «Якщо б «тяжкоє» означало било або дзвін, то для чого було б тут додавати слово «у залізо»? Покликаючись на статтю П. Казанського «О призыве к Богослужению», зазначає, що в рукописних уставах це слово перекладається *тяжким* або з додаванням – *тяжким ударянням* (К. Никольский. *О колоколах и звоне*, с. 33). Подібно щодо терміна *тяжкоє*, покликаючись на цю ж статтю, розмірковує Михайло Скабалланович (М. Скабалланович. *Толковый Типикон*, вып. I, с. 8).

²¹ С. Слобідський. Закон Божий, с. 635.

²² К. Никольский. *О колоколах и звоне*, с. 34.

роблять язиком дзвона в обидва його краї, а якщо він невеликий, то язик притягують шнуром близьенько до плаща, на мотузку кладуть дошку та, натискаючи на неї ногою, дзвонять²³.

Благовіст є двох видів: а) звичайний, або частий, який твориться найбільшим дзвоном; б) пісний, або рідкий, що твориться меншим за величиною дзвоном у будні дні Великого посту²⁴. Михайло Скабалланович поділяє благовіст і дзвоніння до богослужень на «святкове, недільне, будне трьох щаблів урочистости, постне й похоронне»²⁵. Наприклад, для малої Вечірні, Повечір'я, Полуношниці й Часів призначається будний благовіст (у малий дзвін), оскільки дзвоніння має відповідати урочистістю не тільки дню, а й службі²⁶.

Коли в декілька дзвонів б'ють почергово, то такий благовіст називають *переддзвоном*. У Типіконах назва *благовіст* не вживається, а для його означення вживають слова бити, клепати, знаменати, ударяти. Пізніша назва *благовіст* влучно передає сенс церковного дзвоніння: «Для душі благочестивої заклик у церкву й нагадування про Службу Божу [...] складають завжди радісну, благу вість. Особливо пристойно називати благовістом заклик до літургії»²⁷.

Тридзвін (церковнослов'янською *трезвон*) – це коли тричі з невеликими перервами вдаряють у декілька дзвонів одночасно. Тепер тридзвоном називають не тільки биття в усі дзвони тричі, а й загалом дзвоніння з використанням усіх трьох груп цих ідіофонів. Тридзвін висловлює християнську радість, урочистість²⁸. З урахуванням характеру богослуження, свята чи події дзвонар обирає дзвони, в які потрібно бити, частоту, звучність і загальну композицію дзвоніння. МАЛІ БУКВИ?

До богослуження благовіст звучить тричі протягом дня: до Вечірні, Утрені й денної служби (Обідні). Для зручності парафіян дев'ять щоденних служб церковного богослуження (Вечірня, Повечір'я, Всеношна (Велике повечір'я, Полуношниця), Утреня, I, III і VI Часи, Літургія та IX Час) здійснюються по три разом: 1) IX час, Вечірня та Повечір'я; 2) Всеношна (Полуношниця), Утреня й I Час; 3) III і VI Часи та Літургія. У монастирях, де ці служби інколи відправляються окремо, для них буває особливе дзвоніння; наприклад, окрім Вечірні, там дзвонять ще й до Повечір'я²⁹. У чернечих обителях благовіст звучить до Всеношної «спершу у великий дзвін повільно й довго, а потім у всі дзвони (не у два чи чотири, як для буденної служби й малих празників)»³⁰. У монастирях навіть «несення панагії супроводжується дзвонінням у било чи дзвін, що надає особливої урочистости цій процесії та водночас служить благовістом до трапези»³¹.

Благовіст буває перед IX часом (і Вечірнею), перед Всеношною та Утреною, перед III Часом (і Літургією). Після цього перед більш урочистими службами за благовістом буває тридзвін у декілька дзвонів. Дзвонять перед Вечірнею, після IX Часу, перед Утреною наприкінці Всеношної, перед Літургією після III й VI Часів. При цьому К. Нікольський зауважує, що перед службами Вечірні, Утрені, Літургії буває тридзвін і тоді, коли вони відбуваються не в зазначеному порядку з іншими службами. Так, перед Вечірнею на чуванні, яким вона й розпочинається, буває тридзвін одразу після благовісту. Тридзвін перед Вечірнею після часів буває й тоді, коли вона передусь Літургії, наприклад: на Благовіщення, у Великий четвер, у Велику суботу й у дні Чотиридесятниці, коли буває літургія Пржедосвященних (чи Передосвячених?) Дарів. Перед утреною буває тридзвін і на чуваннях, тобто тоді, коли вона йде за Вечірнею, а не за Всеношною. Перед Утреною тридзвін буває і на Великдень, коли вона йде за каноном Повечір'я³².

Перед Літургією тридзвонять тоді, коли вона відправляється відразу після Вечірні, а не після III та VI Часів, наприклад, на Благовіщення, у Великий четвер і суботу, перед Літургією Пржедосвященних Дарів. У Страстну середу, як зазначається в Типіконі, у соборних храмах і парафіяльних церквах виходу (після Вечірні) не має, але після відпусту тридзвонять у два дзвони.

Для передання особливого торжества Церкви на Воскресіння тридзвін буває після Літургії, протягом усієї Світлої седмиці дзвонять увесь день аж до Вечірні, а також у всі недільні дні до Вознесіння й у день віддання Пасхи.

²³ С. Слобідський. Закон Божий, с. 634–635.

²⁴ Там само, с. 635.

²⁵ М. Скабалланович. Толковый Типикон, вып. II, с. 10. Докладно про смисл благовіста, його історію, види, час і порядок використання див.: Там само, с. 6–11.

²⁶ Там само, с. 10.

²⁷ К. Нікольський. О колоколах и звоне, с. 34.

²⁸ С. Слобідський. Закон Божий, с. 635.

²⁹ К. Нікольський. О колоколах и звоне, с. 35.

³⁰ М. Скабалланович. Толковый Типикон, вып. II, с. 48.

³¹ М. Скабалланович. Толковый Типикон, вып. III, с. 52.

³² К. Нікольський. О колоколах и звоне, с. 35.

Тридзвонять також при молебних співах і в день храмових празників. Під час хресної ходи дзвоніння таке: спершу благовістять в один дзвін, потім на початку й під час самої процесії звучить тридзвін. Іноді благовіст перед хресною ходою звучить у декілька дзвонів, тобто як передзвін.

Під час богослужень дзвоніння буває на Утрени та Літургії. Воно сповіщає про певні важливі молитви, читання Святого Письма тощо³³. Зокрема, на Утрени лунає багато дзвонів у той час, коли співається полієлей; при цьому запалюються всі свічки, за цим читається Євангеліє. Це дзвоніння називають *дзвоніння до Євангелія* (правда, М. Скабалланович зауважує, що тільки Євангеліє недільної та празничної Утрени має перед собою дзвоніння, а літургійне – ні³⁴).

На Літургії б'ють в один дзвін на *Достойно*, тобто у час виконання одного з найважливіших її піснеспівів. Він починає звучати від слів *Достойно і праведно є поклонятися Отцю, і Сину, і Святому Духу* і триває до співу *Достойно і правдиво є славити Тебе, Богородицю*. Цей звичай запроваджено в наших церквах на взірць західних³⁵. На практиці ж, – зазначає С. Слобідський, – *благовіст до «Достойно» буває коротшим, складається з 12 ударів. В Україні благовіст до «Достойно», як правило, звучить перед початком «Євхаристійного канону», під час співу Символу віри (12 ударів, один удар на кожен член Символу віри)*³⁶.

На Літургії дзвоніння на *Достойно* буває тільки тоді, коли Уставом передбачається Літургія за рангом. На початку псалма *Величить душа моя Господа*, відповідно до звичаю київського та всієї України, звучить короткий благовіст, який складається з дев'яти ударів у великий дзвін³⁷.

Своє певне призначення має також *дводзвін*: усіма дзвонами одночасно б'ють двічі³⁸.

Під час богослужень у деякі дні іноді лунає особливе сумно-урочисте дзвоніння – *передзвін*³⁹. Для цього почергово вдаряють у кожен дзвін по одному чи кілька разів, починаючи від найбільшого й до найменшого (інколи по декілька разів), а потім ударяють у всі дзвони разом:

1) під час Літургії в день Пасхи при читанні великоднього Євангелія на кожен його стих у храмі б'ють один раз у кандію⁴⁰, а паламар – у велике било й великий дзвін, на останньому слові – у всі дзвони й у велике било;

2) на Утрени під час співу великого славослов'я в день Воздвиження Чесного Хреста (27 вересня), у Хрестопоклонну неділю (третя неділя Великого посту), 14 серпня перед виносом Чесного Хреста з вівтаря (при співі ж *Святий Боже*, коли хрест виносять на середину храму, тридзвонять у всі дзвони);

3) подібний передзвін також звучить: а) у Велику п'ятницю на Вечірні перед виносом плащаниці під час співу *Тебе одіючагоса світом*; б) на Утрени у Велику суботу, коли настоятель проходить з Євангелієм під плащаницею (у цей момент б'ють у всі дзвони й обидва хори співають надгробне *Трисвяте*); в) під час співу великого славослов'я, перед обнесення плащаниці навколо церкви; за цим передзвоном як на Вечірні, так і на Утрени звучить тридзвін;

4) передзвін чинять також при виносі, відспівуванні й похованні ієреїв, ієромонахів, архимандритів; при виносі тіла з будинку та під час процесії до могили використовують такий самий передзвін, як при виносі Чесного Хреста, у Хрестопоклонну неділю, при виносі плащаниці у Велику п'ятницю та Велику суботу, тобто вдаряють один раз у кожний із дзвонів (до двох-трьох повторів), а потім один раз у всі дзвони разом. Після

³³ Як пише Михайло Скабалланович: цим *підготовляють тих, хто молиться, до слухання Євангелія* та сповіщають, що його читання зійде на всю землю (М. Скабалланович. Толковый Типикон, вып. II, с. 240). При читанні 12 страстных Євангелій благовіст на дзвіниці відповідає тому, що чується в храмі в ході читання розповіді про страдання Господні; на Пасху при читанні св. Євангелія тридзвін *ніби повідомляє [...] високе благовістя про Божество й утілення Бога Слова* (О чтении св. Евангелии во время православного Богослужения // *Киевские епархиальные ведомости*. Киев 1912, № 13, 1 янв., с. 270 (без прізвища автора).

³⁴ Там само.

³⁵ Правда, у Греції дзвоніння на *Достойно* нема; звичай дзвонити під час освячення Святих Дарів отримав початок в Україні біля половини XVII ст. (Полный церковно-славянский словарь (со внесением в него важнейших древнерусских слов и выражений) / Сост. свящ. магистр Г. Дьяченко. Москва 1993, с. 197).

³⁶ С. Слобідський. Закон Божий, с. 637.

³⁷ Там само, с. 636.

³⁸ Там само, с. 635.

³⁹ Частий передзвін по кілька разів у кожен ідіофон уважається урочистим дзвонінням (там само, с. 639).

⁴⁰ Дзвінок, яким повідомляють дзвонаря на дзвіниці про початок дзвоніння.

внесення тіла до церкви, як і після прочитання молитви розрішення та покладення тіла в могилу, звучить тридзвін.

Дещо інший передзвін буває перед освяченням води в дні храмових празників, коли спершу звучить передзвін або благовістять у кожен із дзвонів, починаючи з великого, по декілька разів. Перебравши їх усі, знову починають із великого. Такий благовіст Водосвяту відрізняється від благовісту ранньої чи пізньої Літургії, з яких одна передує Водосвяту, а інша відбувається після нього, оскільки перед ними благовістять в один дзвін (до ранньої вдаряють у нього рідко, а до пізньої – часто). При зануренні у воду хреста під час Водосвяту тридзвонять.

Однаковий передзвін виконують перед Водосвятом і перед рукоположенням на єпископа.

Як не в усі дні й не для всіх відправ ударяли в однакові біла при скликанні до храму⁴¹, так і не в усі дні й не для всіх богослужень використовують одні й ті ж дзвони. Відповідно до різних служб у празничні й інші дні, для благовісту й дзвоніння використовують різні дзвони.

У **празничний** дзвін благовістять:

1. У всі дванадесять празники до всеношних чувань і до Літургії.
2. У всі дні від Утрени п'ятниці Страстної седмиці, окрім Часів Великої п'ятниці, до Утрени понеділка седмиці апостола Томи (Томиного тижня).
3. До великої Вечірні в дні Господських празників: Різдва Христового, Богоявлення, Вознесення, П'ятдесятниці, Преображення, Воздвиження Чесного Хреста, а також у Томину неділю; до Повечір'я в день П'ятдесятниці благовістять у будний дзвін.
4. У вечір неділі Сиропусної, неділі Чотиридесятниці (тобто тоді, коли є великі прокимени), у Цвітну неділю та деякі інші неділі.
5. До Утрени й Літургії в понеділок Зшестя Святого Духа та на другий і третій день Різдва Христового.
6. У дні храмових празників.
7. До великої Вечірні або Літургії, яка починається Вечірнею, у дні Навечір'я Різдва Христового й Навечір'я Богоявлення.
8. До всіх молебних співів, які відправляються в храмові дні та за розпорядження настоятеля.
9. До Вечірні в дні храмових празників.

У всі ці дні, окрім Вечірні в день храмового празника, тридзвін виконується за допомогою всіх дзвонів (тільки до Вечірні в день храмового празника без великого дзвона). Подібний тридзвін буває до Вечірні в недільні та празничні дні.

У **воскресний** дзвін благовістять:

1. У всі інші недільні дні, окрім уже згаданих.
2. У празничні дні з Всеношними, за деякими винятками.
3. У день преполовинення та віддання Пасхи;
4. До Часів у дні Навечір'я Різдва Христового та Навечір'я Богоявлення та у Велику п'ятницю; тридзвін у ці дні виконується за допомогою всіх дзвонів, окрім найбільшого.

У **поліслейний** дзвін благовістять:

⁴¹ К. Нікольський покликається на Типікон, в якому подаються відмінності дзвоніння із використанням бил. Зокрема, «у суботу страсної седмиці при часі четвертому вдаряє паламар у мале било й присутні співають 3-й, 6-й і 9-й часи разом просто, у притворі, а в 10-му часі клепають у велике». Далі наводяться приклади використання в афонських монастирях біла й клепала; на Синайських горах ударами палицею по довгому куску граніту, що висів на шнурах, скликали до Утрени, а биттям у кусок сухого дерева, що висів поруч, скликали до Вечірні (К. Никольский. О колоколах и звоне, с. 39).

1. У дні святкувань із полієлеєм.

2. У празники, зазначені в Типіконі з Всеношною, коли ці празники припадають на період від неділі М'ясопусної до Лазаревої суботи;

3. У дні віддання празників.

4. До Вечірні в середу й п'ятницю п'ятої седмиці, а також до Утрени, Вечірні й Літургії в четвер і суботу п'ятого тижня Чотиридесятниці.

Тридзвонять у ці дні за допомогою всіх дзвонів, окрім найбільшого.

У **будний** дзвін благовістять:

У всі дні тижня, на які не припадає празник із полієлеєм на Утрени, окрім зазначених вище. Тридзвін у ці дні буває без перших чотирьох дзвонів, тобто без будного, але, якщо трапляється служба з великим славослов'ям, то б'ють і в четвертий.

У **п'ятий**, або **малий**, дзвін благовістять:

До малої Вечірні; дзвоніння або тридзвін до неї виконується за допомогою двох дзвонів. Ще у два дзвони б'ють: 1. Перед Вечірнею й Утреною у понеділок, вівторок, середу, четвер і п'ятницю Чотиридесятниці, до четверга Страсної седмиці (хоч у соборних і парохіяльних храмах після Вечірні не розходяться, але після прощень тридзвонять у два дзвони), якщо на ці дні не припадає празник Благовіщення та свята з Всеношною і полієлеєм. 2. Якщо не служиться Літургія Преждеосвященних Дарів 8 (9) березня, то після Часів перед Вечірнею паламар ударає у два дзвони.

Перебирання – це таке дзвоніння, коли повільно вдаряють по черзі в кожен дзвін по одному разу, починаючи від найменшого й до великого, а потім одразу ж ударяють у всі разом, повторюючи все знову від найменшого багато разів. Це похоронне, чи погребальне, дзвоніння, що виражає смуток і скорботу за померлим⁴².

Дзвоніння для богослужень у різні дні відрізняється своїм тоном, динамікою і характером: удари часто – це радість, зрідка – сум. У Великий піст дзвонять сповільнено.

У зв'язку з конкретними формулюваннями уставних дзвонінь, то до цього часу залишається немало запитань. Найбільш суперечливим є тлумачення поняття *красне дзвоніння* (*красный звон*), що зустрічається в російськомовній літературі. Слово *красний* тлумачиться в українських словниках як приємний, утішний, радісний, щасливий⁴³; у російських це слово-епітет означає красивий, прекрасний, ясний, світлий⁴⁴. дає нам точного, конкретного уявлення про це дзвоніння, оскільки не зрозуміло, як і в які дзвони слід при цьому дзвонити (з неї можна тільки зробити висновок про тричастинну архітектоніку красного дзвоніння)⁴⁵.

В Уставі регламентовано час, який відводять для благовісту й дзвонінь перед богослуженнями. Приміром, скільки б'ють благовіст до нічних чувань? Рекомендується співаючи *Непорочни* чи проказуючи тихо 12 разів 50-й псалом. Для тридзвону в уставі менше часу – після полуношниць бити рідко, проказуючи весь 50-й псалом (Тип., гл. 9). Виключенням із цього правила допускається у великі празники, коли благовістять довше. Загальне правило – до вечірень, утрень і літургій слід дзвонити без зайвих надмірностей⁴⁶.

⁴² С. Слобідський. Закон Божий, с. 639.

⁴³ Новий тлумачний словник української мови: у 3-х томах, т. 2. К –П / Уклад. В. Яременко, О. Сліпущко. Київ 2002, с. 461.

⁴⁴ Т. Ефремова. Новый словарь русского языка. Толковословобразительный. У 2-х томах., т.1: А–О. Москва 2000 (Библиотека словарей русского языка), с. 733.

⁴⁵ С. Тосин. Красный звон // *Музыкальные инструменты в истории культуры*: Сб. тез. и реф. Междунар. науч. конф., посвящ. 100-летию К.А. Вертова (Санкт-Петербург, 4–6 дек. 2006 г.). Санкт-Петербург 2006, с. 127–131.

⁴⁶ И. Эйзен. Колокол: Исторический обзор по поводу его 1500-летия // *Нива*. Ежемесячное литературное приложение. Санкт-Петербург 1894, № 8, стб. 729.